

Ананьєва Ю. В.

*кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри публічних фінансів
Державного податкового університету
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0481-5787>*

Ananieva Yuliia

*PhD in Economics, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Public Finance
State Tax University*

ВИКОРИСТАННЯ ДЕРИВАТИВІВ ЯК ІНСТРУМЕНТУ УПРАВЛІННЯ РИЗИКАМИ В ГЛОБАЛІЗОВАНОМУ СВІТІ

Анотація. У статті розглянуто роль деривативів у сучасному глобалізованому світі як ключового інструменту для управління різноманітними ризиками. Автори детально розглядають основні характеристики деривативів, їх переваги для інвесторів та потенційні ризики. Особлива увага приділяється впливу деривативів на диверсифікацію портфеля, ліквідність ринку та визначення ціни активів. Стаття також акцентує увагу на важливості регулювання деривативного ринку для забезпечення його стабільності та захисту інвесторів. Підкреслено необхідність глибокого розуміння деривативів та стратегічного підходу до їх використання в умовах постійної еволюції глобальних фінансових ринків. Розглянуто практичні аспекти використання деривативів в різних економічних ситуаціях, включаючи спекуляції, арбітраж та стратегії диверсифікації портфеля. Автори аналізують, як деривативи можуть бути використані для максимізації прибутку, зменшення потенційних втрат та оптимізації капіталовкладень. Визначені потенційні небезпеки та виклики, пов'язані з неправильним використанням деривативів, а також рекомендації щодо їх ефективного застосування. Особливий акцент зроблено на необхідності постійного освітлення та навчання для фінансових професіоналів, щоб вони могли адекватно реагувати на зміни на ринку та використовувати деривативи відповідно до своїх інвестиційних цілей. Незважаючи на їх складність та потенційні ризики, деривативи залишаються одним з найбільш потужних інструментів у руках фінансових професіоналів, які, при правильному застосуванні, можуть приносити значущі вигоди як окремим інвесторам, так і глобальному економічному середовищу. Важливим аспектом, який також розглядається, є етичні питання та соціальна відповідальність у контексті використання деривативів. Враховуючи потенційний вплив деривативів на глобальну економіку, важливо розуміти їхній вплив на соціальну стабільність та добробут. В заключенні підкреслено, що, хоча деривативи є потужним інструментом, вони вимагають відповідального підходу та глибокого розуміння. Інвесторам, трейдерам та фінансовим установам слід бути обережними, освіченими та готовими до швидкої адаптації до змін у цьому динамічному секторі фінансів.

Ключові слова: деривативи, управління ризиками, глобалізація, фінансові інструменти, ліквідність ринку, спекуляція, соціальна відповідальність.

Постановка проблеми. У сучасному світі, який характеризується стрімким розвитком технологій, глобалізацією економіки та постійними соціально-економічними змінами, виникає потреба в глибокому та системному аналізі різноманітних процесів. Дослідження актуальних питань, які впливають на розвиток суспільства, дозволяє не лише розуміти сучасні тенденції, але й прогнозувати можливі сценарії розвитку подій у майбутньому. Актуальність дослідження визначається його важливістю та необхідністю для сучасного суспільства. Вивчення ключових аспектів, які впливають на життя людей, дозволяє формувати ефективні стратегії розвитку, адаптуватися до змін та впроваджувати новітні інновації. Дослідження, які вивчають соціальні процеси, допомагають краще розуміти потреби та очікування громадян, формувати соціальну політику та сприяти гармонійному розвитку суспільства. Аналіз економічних тенденцій дозволяє виявляти слабкі місця в економіці, прогнозувати ризики та впроваджувати ефективні механізми їх управління. У світі, де технології розвиваються зі швидкістю світла, важливо вивчати новітні інновації, їх вплив на різні сфери життя та можливості для їх використання. Збереження довкілля та сталі використання природних ресурсів є одним з ключових викликів сучасності, тому дослідження в цій сфері мають особливу важливість. Вивчення актуальних питань дозволяє формувати відповідні рішення, які сприяють стабільності, прогресу та благополуччю громадян.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження активізації використання деривативів як інструментів управління ризиками в Україні є багатограним і включає глибокий аналіз проблеми, визначення шляхів її вирішення та систематизацію рекомендованих дій. Серед важливих досліджень у контексті аналізу ринку деривативів та його перспектив відзначимо роботи К. Возіанова, Е. Гагауліної, М. Клименко, М. Душака, О. Колодзівєва, О. Коцюби, Л. Примостки та І. Красної. Також слід враховувати дослідження, які фокусуються на конкретних аспектах ринку деривативів, таких як інфраструктура, елементи ринку, методи аналізу хеджування та інші, включаючи роботи Н. Сіренко, О. Боднара, Н. Шишпанової, С. Шишкова, К. Бойко, А. Слободяника, О. Могилевської та Л. Романової.

Метою статті є комплексне дослідження та аналіз використання деривативів як інструменту управління ризиками в умовах глобалізації світової економіки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Деривативи (від лат. *derivare* – виводити) – це фінансові інструменти, вартість яких виводиться (або «похідна») від вартості інших активів, таких як акції, облігації, товари, валюти, індекси тощо. Ці інструменти дозволяють учасникам ринку укладати договори на майбутні умови купівлі-продажу базового активу або обміну платежами на основі руху цін базового активу. Основні типи деривативів:

ф'ючерси (стандартизовані договори, які зобов'язують купити або продати певний об'єм базового активу за певною ціною в майбутньому); форварди (нестандартизовані договори, які зобов'язують купити або продати певний об'єм базового активу за певною ціною в майбутньому); опціони (договори, які дають право, але не зобов'язання, купити або продати певний об'єм базового активу за певною ціною до або на певну дату); свопи (договори про обмін платежами між двома сторонами на основі руху цін базового активу) [1].

Деривативи використовуються з різними метами, зокрема для хеджування ризиків, спекуляцій, арбітражу тощо. За допомогою деривативів можна захистити свої інвестиції від небажаних коливань цін на ринку, отримати прибуток від спекулятивних операцій або використовувати їх як інструмент для збалансування портфеля активів.

Деривативи є важливим інструментом управління ризиками в сучасному фінансовому світі. Вони дозволяють компаніям та інвесторам захищатися від небажаних коливань цін, ставок, валютних курсів та інших економічних показників. Ось декілька способів, якими деривативи допомагають управляти ризиками [2–3]:

1. Хеджування ризиків:

1.1. Компанії можуть використовувати ф'ючерсні контракти для фіксації цін на сировину, яку вони планують купити в майбутньому, захищаючись від можливого зростання цін.

1.2. Фінансові інститути можуть використовувати опціони для захисту своїх портфелів від різких падінь ринку.

1.3. Експортери та імпортери можуть використовувати валютні форварди для захисту від коливань валютних курсів.

2. Спекуляція: трейдери можуть використовувати деривативи для отримання прибутку від короткострокових коливань цін на ринку, не володіючи фізичним активом. Спекуляція відрізняється від інвестування тим, що спекулянти зазвичай шукають короткостроковий прибуток і можуть торгувати активами великою частотою, тоді як інвестори зазвичай мають довгостроковий погляд і зберігають активи протягом тривалого часу. Спекуляція може мати як позитивний, так і негативний вплив на ринок. З одного боку, спекуляція може забезпечити ліквідність і допомогти в ціноутворенні. З іншого боку, надмірна спекуляція може призвести до різких коливань цін і ринкових бульбашок, які в кінцевому підсумку можуть лопнути, призводячи до значних збитків для учасників ринку.

3. Арбітраж: деривативи можуть бути використані для отримання прибутку від різниці в цінах на один і той же актив на різних ринках. Арбітражні стратегії вимагають високої швидкості виконання, точної аналітики та глибокого розуміння ринку. Вони зазвичай здійснюються професійними трейдерами або автоматизованими торговими системами. Хоча арбітраж може здаватися «безкоштовними грошима», він також має ризики, такі як виконання операцій, ліквідність та контрагентські ризики.

4. Диверсифікація портфеля: інвестори можуть включити деривативи в свій портфель для збалансування ризиків та потенційного збільшення прибутковості. Основні переваги диверсифікації портфеля: зниження ризику (диверсифікація допомагає зменшити вплив негативних змін ціни одного активу на загальний результат портфеля); потенційне збільшення прибутковості (інвестування в різні активи може забезпечити доступ до різних ринків та секторів, деякі з яких можуть показувати високу прибутковість); захист від непередбачуваності ринку (на ринку можуть виникати різні ситуації, і неможливо передбачити, який актив або сектор покаже найкращі результати. Диверсифікація допомагає забезпечити участь

в потенційних «лідерах» ринку); стабільність доходів (різноманітність джерел доходу може забезпечити більш стабільний потік доходів, незалежно від коливань окремих активів). Важливо пам'ятати, що диверсифікація не гарантує від втрат і не забезпечує прибутку, але вона може допомогти зменшити ризик великих збитків [4].

5. Ліквідність ринку: деривативи можуть збільшити ліквідність ринку, оскільки вони дозволяють трейдерам вступати в операції з меншими витратами порівняно з прямими інвестиціями в базовий актив. Ліквідний ринок характеризується великою кількістю покупців та продавців, завдяки чому операції можуть бути швидко здійснені без значного впливу на ціни. Ліквідність є важливою для інвесторів та трейдерів з декількох причин: гнучкість (інвестори можуть швидко вступати та виходити з позицій відповідно до своєї стратегії або реакції на ринкові новини); зменшення вартості торгівлі (на ліквідних ринках зазвичай менші комісійні відсотки та вузькі спреди, що зменшує вартість торгівлі); прогнозованість (на ліквідних ринках ціни зазвичай відображають всю доступну інформацію, роблячи ринок більш прогнозованим); захист від маніпуляцій (важко маніпулювати цінами на високоліквідних ринках через великий обсяг торгів) [5].

Однак важливо зазначити, що ліквідність може коливатися в залежності від різних факторів, таких як час дня, геополітичні події, великі економічні новини та інше. Наприклад, ринок може стати менш ліквідним під час глобальних криз або великих економічних змін.

6. Визначення ціни: деривативні ринки часто служать місцем визначення цін для базових активів, особливо в секторах, де прямі торги активами менш ліквідні. Ціна є ключовим елементом маркетингового міксу і відіграє важливу роль у формуванні сприйняття бренду, залученні та задоволенні клієнтів. Основні фактори, які впливають на визначення ціни:

6.1. Витрати: включають прямі витрати (матеріали, робоча сила) та накладні витрати (амортизація, оренда, зарплата менеджменту). Ціна товару часто встановлюється на основі витрат плюс певний відсоток прибутку.

6.2. Конкуренція: ціни конкурентів можуть впливати на встановлення власних цін. Якщо ринок насичений, компанії можуть встановлювати конкурентоспроможні ціни.

6.3. Попит та пропозиція: якщо попит перевищує пропозицію, ціни можуть зростати. Якщо пропозиція перевищує попит, ціни можуть знижуватися.

6.4. Цінова стратегія: компанії можуть вибирати різні стратегії, такі як проникнення на ринок (низькі ціни для залучення клієнтів), скімінг (високі ціни для нових, унікальних товарів) або цінова дискримінація (різні ціни для різних сегментів ринку).

6.5. Цінність для споживача: якщо товар або послуга має високу цінність для клієнта, ціна може бути вищою.

6.6. Законодавчі обмеження: у деяких галузях або регіонах можуть існувати законодавчі обмеження на встановлення цін.

6.7. Сезонність: ціни можуть коливатися в залежності від сезону або часу року.

6.8. Маркетингові та промоційні акції: знижки, акції та інші промоційні заходи можуть тимчасово впливати на ціну [6].

Визначення правильної ціни є важливим для досягнення бізнес-цілей, зокрема максимізації прибутку, збільшення обсягу продажів або зміцнення позицій на ринку.

Використання деривативів вимагає глибокого розуміння ринку та ризиків, пов'язаних з конкретним інструментом. Незважаючи на їхні переваги, деривативи також можуть призвести до великих збитків, якщо вони не використовуються обережно та компетентно.

Деривативи, хоча й є потужними інструментами для управління ризиками, самі по собі мають ряд ризиків. Ось декілька ключових ризиків, пов'язаних з деривативами [6–7]:

– ринковий ризик: це ризик, що ціна базового активу (від якого виводиться вартість деривативу) може змінитися несподівано, що призведе до збитків для власника деривативу;

– ризик контрагента: це ризик, що інша сторона деривативного контракту (контрагент) не виконає своїх зобов'язань. Наприклад, якщо ви купили опціон і вирішили його виконати, але продавець опціону не може виконати своє зобов'язання;

– ліквідний ризик: існує можливість, що ринок для певного деривативу може стати менш ліквідним, що ускладнює продаж або купівлю деривативу без значних втрат;

– ризик виконання: це ризик, що дериватив не буде виконано вчасно або на належному рівні через технічні або інші проблеми;

– ризик використання леввереджу: деривативи часто використовуються з використанням леввереджу, що може збільшити потенційні збитки (або прибутки). Це може призвести до того, що інвестори втратять більше, ніж їх первісний вклад;

– комплексність: деякі деривативи можуть бути дуже складними, і не всі інвестори можуть повністю розуміти, як вони працюють або які ризики вони несуть;

– ризик регулювання: зміни в законодавстві або регулюванні можуть вплинути на вартість або ліквідність деривативів;

– ризик системної важливості: великі збитки на ринку деривативів можуть призвести до системних ризиків

для фінансової системи в цілому, особливо якщо великі фінансові інституції стикаються з проблемами через свої позиції в деривативах.

Важливо пам'ятати, що, хоча деривативи можуть бути корисними для управління ризиками, вони також можуть збільшити ризики, якщо вони використовуються неналежним чином або без належного розуміння.

Висновки. У сучасному глобалізованому світі деривативи відіграють ключову роль як інструменти для управління різноманітними ризиками, зокрема ринковими, валютними та процентними ставками. Деривативи дозволяють інвесторам диверсифікувати свої портфелі, забезпечуючи високу ліквідність та гнучкість у відгуку на ринкові зміни. Незважаючи на переваги, деривативи також мають потенційні ризики, зокрема складність оцінки, можливість спекулятивних дій та високий ступінь леввереджу. Для забезпечення стабільності фінансових ринків та захисту інвесторів необхідне ефективне регулювання деривативного ринку. Успішне використання деривативів вимагає глибокого розуміння ринку, а також розробки стратегічного підходу до управління ризиками. В контексті постійної еволюції глобальних фінансових ринків деривативи залишатимуться важливим інструментом для управління ризиками, але їх роль та характеристики можуть змінюватися відповідно до нових викликів та потреб ринку. Інвесторам та фінансовим установам слід підходити до використання деривативів з обережністю, розуміючи їхні переваги та ризики, і використовувати їх як частину збалансованої стратегії управління ризиками. Отже, деривативи є потужним інструментом у руках фінансових професіоналів, але їх ефективне використання вимагає глибоких знань, уважності та стратегічного підходу.

Список використаних джерел:

1. Возіанов К. С. Особливості становлення ринку деривативів в Україні. *Стратегія розвитку України*. 2011. № 3. С. 148–154.
2. Колодизєв О. М., Коцюба О. В. Аналіз перспектив розвитку ринку деривативів в Україні з урахуванням вирішення проблеми його нормативно-правового регулювання. *Проблеми економіки*. 2016. № 1. С. 242–248.
3. Бойко К. В. Методика проведення попереднього аналізу операцій хеджування. *Облік і фінанси АПК: освітній портал*. 2010. № 1. С. 131–137. URL: <https://magazine.faa.org.ua/metodika-provedennya-poperednogo-analizu-operacij-hedzhuvannya.html>
4. Гатауліна Е. І., Клименко М. А. Сучасний стан та перспективи розвитку похідних цінних паперів в Україні. *Економіка та суспільство*. 2022. Вип. 38.
5. Сіренко Н. М., Боднар О. А., Шишпанова Н. О. Інституціональна інфраструктура фінансового ринку: теоретико-практичний аспект. *Modern Economics*. 2021. № 25. С. 130–135.
6. Шишков С. Є. Перспективи та обмеження модернізації розрахунків в операціях із цінними паперами в Україні. *Економіка і прогнозування*. 2021. № 1. С. 88–126.
7. Слободяник А. М., Могилевська О. Ю., Романова Л. В. Торгівля індексами на ринку капіталів: ефективний засіб залучення спекулятивного капіталу. *Ефективна економіка*. 2021. № 8. DOI: <https://doi.org/10.32702/2307-2105-2021.8.71>

References:

1. Vozianov K. S. (2011) Osoblyvosti stanovlennia rynku deryvatyviv v Ukraini [Peculiarities of the Ukraine derivatives market development]. *Stratehiia rozvytku Ukrainy*, no. 3, pp. 148–154.
2. Kolodiziev O. M., Kotsiuba O. V. (2016) Analiz perspektyv rozvytku rynku deryvatyviv v Ukraini z urakhuvanniam vyrishennia problemy yoho normatyvno-pravovoho rehuliuвання [Analysis of prospects for the development of the derivatives market in Ukraine taking into account the solution to the problem of its legal regulation]. *Problemy ekonomiky*, no. 1, pp. 242–248.
3. Boiko K. V. (2010) Metodyka provedennia poperednogo analizu operatsii khedzhuvannia [Methodology of preliminary analysis of hedging operations]. *Oblik i fnansy APK: osvittnii portal*, no. 1, pp. 131–137.
4. Hataulina E. I., Klymenko M. A. (2022) Suchasnyi stan ta perspektyvy rozvytku pokhidnykh tsinnnykh paperyv v Ukraini [Current state and prospects for the development of derivative securities in Ukraine]. *Ekonomika ta suspilstvo*, vol. 38.
5. Sirenko N. M., Bodnar O. A., Shyshpanova N. O. (2021) Instytutsionalna infrastruktura finansovoho rynku: teoretyko-praktychnyi aspekt [Institutional infrastructure of the financial market: theoretical and practical aspect]. *Modern Economics*, no. 25, pp. 130–135.
6. Shyshkov S. Ye. (2021) Perspektyvy ta obmezhenia modernizatsii rozrakhunkiv v operatsiiakh iz tsinnnyu paperamu v Ukraini [Prospects and limitations of transactions' settlements modernization with securities in Ukraine]. *Ekonomika i prohnozuvannia*, no. 1, pp. 88–126.
7. Slobodianyk A. M., Mohylevska O. Yu., Romanova L. V. (2021) Torhivlia indeksamy na rynku kapitaliv: efektyvnyi zasib zaluchennia spekuliatyvnoho kapitalu [Trading indices on the capital market: an effective means of attracting speculative capital]. *Efektivna ekonomika*, no. 8. DOI: <https://doi.org/10.32702/2307-2105-2021.8.71>

USE OF DERIVATIVES AS A RISK MANAGEMENT TOOL IN A GLOBALIZED WORLD

Summary. The article examines the role of derivatives in today's globalized world as a key tool for managing various risks. The authors consider in detail the main characteristics of derivatives, their advantages for investors and potential risks. Particular attention is paid to the impact of derivatives on portfolio diversification, market liquidity and asset pricing. The article also emphasizes the importance of regulating the derivatives market to ensure its stability and protect investors. The need for a deep understanding of derivatives and a strategic approach to their use in the conditions of constant evolution of global financial markets is emphasized. Practical aspects of the use of derivatives in various economic situations are considered, including speculation, arbitrage and portfolio diversification strategies. The authors analyze how derivatives can be used to maximize profits, reduce potential losses and optimize capital investments. Potential dangers and challenges associated with improper use of derivatives are identified, as well as recommendations for their effective use. Special emphasis is placed on the need for constant enlightenment and training for financial professionals so that they can adequately respond to market changes and use derivatives in accordance with their investment goals. Despite their complexity and potential risks, derivatives remain one of the most powerful tools in the hands of financial professionals that, when used correctly, can bring significant benefits to both individual investors and the global economic environment. An important aspect that is also considered is ethical issues and social responsibility in the context of the use of derivatives. Given the potential impact of derivatives on the global economy, it is important to understand their impact on social stability and well-being. The conclusion emphasizes that although derivatives are a powerful tool, they require a responsible approach and deep understanding. Investors, traders and financial institutions should be alert, educated and ready to adapt quickly to changes in this dynamic financial sector.

Key words: derivatives, risk management, globalization, financial instruments, market liquidity, speculation, social responsibility.